

OSMANLI'DA SPOR VE ETKİLERİ

İçindekiler

Öz.....	3
Abstract.....	3
Giriş.....	4
1 Klasik Dönem (14. yy.-17. yy.)	
1.1 Spor Anlayışı ve Türleri	
Spor Anlayışı.....	5
Güreş.....	6
Cündilik.....	6
Okçuluk.....	7
Cirit.....	7
Ahilik Teşkilatında Beden Gücü ve Sporun Rolü.....	8
1.2 Etkileri	
Askeri Etkileri.....	8
Toplumsal ve Ekonomik Etkileri.....	8
Kültürel Etkileri.....	9
2 Klasik Sonrası ve Duraklama Dönemi (17. yy-18. yy)	
2.1 Spor Anlayışı ve Türleri	
Spor Anlayışı.....	9
Güreş.....	10
Cündilik.....	10
Okçuluk.....	10
Cirit.....	11
2.2 Etkileri	
Askeri Etkileri.....	11
Toplumsal Etkileri.....	11
Kültürel Etkileri.....	11

3 Modernleşme Dönemi (18. yy-19. yy. başı)

3.1 Spor Anlayışı ve Türleri

Spor Anlayışı.....	12
Jimnastik.....	13
Futbol.....	13
Basketbol.....	14
Voleybol.....	14
Bisiklet.....	14
Golf.....	15
Tenis.....	15
Boks.....	16
Eskrim.....	16
Kürek.....	16
Yüzme.....	16

3.2 Etkileri

Askeri Etkileri.....	17
Toplumsal Etkileri.....	17
Kültürel Etkileri.....	18
Siyasi Etkileri.....	18

Sonuç.....	18
Kaynakça.....	20

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli dönemlerde çeşitli sporlarla farklı anlayışlarda uğraşılmıştır. Klasik dönemde uğraşılan sporlar, genel olarak Orta Asya geleneğinden gelen güreş, okçuluk ve cündilik gibi savaşa ilgili sporlar olmuştur. Bunun sebebi her daim savaşa hazır ve nazır olmaktır. Osmanlı'nın klasik döneminde de bu gelenek aynı şekilde sürmüş, sporlarla savaşa hazır olmak ve savaş olmadığı zaman zinde kalmak amacıyla uğraşılmıştır. Halk da bu sporlarla uğraşmış, bu doğrultuda tekkeler kurulmuştur.

Klasik sonrası dönemde savaş teknolojileri gelişmiş bundan ötürü askeri amaçlarla spor yapmak büyük oranda azalmıştır. Askeri amaçların azalması sporun sistemli ve disiplinli olarak ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Sporun bu yönünün artması önceki döneme nispeten daha fazla müsabaka ve gösteri düzenlenmesine sebep olmuş, halk da bu etkinliklere katılmıştır. Bu yönüyle spor, eğlence unsuru haline gelmiştir.

Modern döneme gelindiğinde ise Tanzimat sonrası batılılaşma hareketleriyle birlikte batılı sporlar ülkeye girmeye başlamış, okul müfredatlarında yer almaya ve çeşitli yollarla halka tanıtılmaya başlanmıştır. Zamanla halk tarafından benimsenen sporlar, kulüpleşme süreciyle birlikte iyice toplumsal olarak kendisine yer edinmiştir. Hala günümüzde de devam eden bu sporlar, toplumun nazarında önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde spor, önceki dönemlerden farklı olarak disiplinler halinde ifade bulup sistematik olarak icra edilmiştir.

Abstract

In the Ottoman Empire, various sports were practiced in different periods with different understandings. In the Classical period, the main sports were those coming from the Central Asian tradition, such as wrestling, archery, and *cüundilik*, which were related to warfare. The reason for this was to always be ready and prepared for war. In the Classical period of the Ottoman Empire, this tradition continued in the same way; sports were practiced in order to be ready for war and to stay fit when there was no war. The people were also engaged in these sports, and tekkas were established in this regard.

In the post-Classical period, military technologies developed, and therefore practicing sports for military purposes largely decreased. The decline of military aims led sports to come to the forefront in a more systematic and disciplined way. The rise of this aspect of sports resulted in the organization of more competitions and demonstrations compared to the previous period, and the public also participated in these activities. In this sense, sports also gained the function of entertainment.

In the Modern period, after the Tanzimat reforms, Western sports began to enter the country through Westernization movements, were included in school curricula, and started to be introduced to the public in various ways. Over time, these sports were adopted by the people and, with the process of club formation, firmly established themselves socially. These sports, which continue even today, hold an important place in the eyes of society.

Giriş

Spor fiziksel anlamda salt bir işleve sahip olmanın ötesinde sosyal, kültürel ve dini bir boyutta olmasından dolayı Osmanlı'da spor günlük hayatın vazgeçilmez bir parçasıydı. Osmanlı'nın bir beylik olarak bağımsızlığını ilan etmesini takiben Osmanlı tebaası sporu iyi bir savaşçı olmak için yapardı. Bu doğrultuda sporu savaş eğitimi olarak görüp bilimle geliştirmiştir. Osmanlı'da spora verilen önemi anlamak için şehzadelerin de ilgileri doğrultusunda sporla uğraştıklarını, padişah olduklarında da devam ettiklerini delil göstermek isabetli olacaktır. Sporun savaş eğitimi olarak görülmesinin halkın üzerinde doğrudan sosyal ve psikolojik bir etkisi vardı. Çocuk yaştan itibaren ata binme ve ok atma eğitimleri alınır, bunlarda ustalaşanlar savaş eğitimini tamamlamaya çalışırdı. Nitekim her yiğidin amacı da sporcu ve savaşçı olan “alp” unvanını almaktı.¹ Pehlivanın hedefinin alp unvanını almak olduğu düşünüldüğünde “Yenilen pehlivan güreşe doymaz” atasözünden bu unvanın önemini anlayabiliriz. Spora verilen önem halkla sınırlı kalmamış, padişahlar tarafından çeşitli şehirlere spor tekkeleri kurulmuştur. Hatta Kanuni Sultan Süleyman, tahta çıkmasıyla beraber yeniçerileri iyi kullanabilmek ve zapt edebilmek amacıyla Anadolu'da spor tekkelerinin kurulmasını emretmiş ve yeniçerin spor tekkelerine yazılmalarına izin

¹ Hatice Akın Zorba, “Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Spor”, *International Journal of Science Culture and Sport*, July 2014, 722 (s.)

vermiştir. Yani sporun etkileri kültürel ve sosyal olmaktan öteye gidip siyasi bir boyut da kazanmıştır.

Bu çalışmada toplumda büyük bir yeri olan sporun Osmanlı'nın tarihsel sürecinde gelişimini ve etkilerini inceleyip açık bir şekilde anlatmaya çalışacağız.

1 Klasik Dönem (14. yy.-17. yy.)

1.1 Spor Anlayışı ve Türleri

Spor Anlayışı

Osmanlı'nın Klasik Dönem spor anlayışı Orta Asya geleneğine dayanmaktaydı. Eski Türkler için güreş, at yarışları, okçuluk ve cirit gibi sporlar ordunun her daim savaşa hazır olması, zinde kalmaları ve doğanın zorlu şartlarında hayatta kalmak için oldukça önemli bir unsurdur. Ayrıca sadece savaş eğitimi olmakla kalmayıp cenaze ve bayramlarda da güreş uygulamaları görülmüştür. Cündilik gibi sporlar savaşla sınırlı kalmamış, spor ve eğlence aracı olarak da kullanılmıştır. Aynı durum okçuluk ve güreş için de geçerli olmuştur. Bu sporlar çeşitli disiplinler olarak kendi içlerinde de ayrılmış ve Osmanlı medeniyetine kültürel anlamda zenginlik katmıştır. Nitekim eski Türklerde bu sporların etkisini Oğuz Kaan Destanı'nın son kısmında görmek mümkündür:

“Ey oğullar! Ben çok yaşadım.

Çok savaşlar gördüm.

Çok ok attım.

Çok ata bindim.

Çok güreştim.

Düşmanlarımı ağlattım.

Dostlarımı güldürdüm”²

Hız. Peygamberin güreş, okçuluk, cündilik gibi sporlara teşvik etmesi, kendisinin de yarışmalara katılması ve bu konuda birçok hadisin bulunması; çoğunlukla Müslüman olan Osmanlı toplumunda spora hem saray hem de halk tarafından önem verilmesinde etkili olmuştur.

² Ahmet Dalkıran ve Bekir Okka, “Ancestor Sport Wrestling and Its Reflections to Anatolian Turkish Painting,” *Art and Interpretation* 44 (2024): 3 (s.)

Güreş

Güreş Osmanlı'da gerek halk tarafından gerekse saray erbabı tarafından oldukça önem atfedilmiş bir spordur. Bunun öne çıkan sebepleri arasında güreşin eski Türklerden beri süregelen bir gelenek olması yer alır. Bununla birlikte, fiziksel gücün savaşlarda belirleyici bir unsur olması dolayısıyla güreş, bir askeri eğitim olarak da görülmüştür. Ayrıca, padişahların güreşe bizzat ilgi duyması ve güreşçileri rütbe, nişan ve para ile ödüllendirmesi de bu sporun gelişmesinde etkili olmuştur. Öte yandan, Osmanlı padişahları güreşe ve güreşçilere ayrı bir sevgi ve saygı duymuşlar, güreşçileri her fırsatta rütbe, nişan ve para ile ödüllendirmişlerdir.³ Bu doğrultuda gerek güreş turnuvaları düzenlemişler gerekse kendileri de güreş dersleri almışlardır. Güreş kültürel bir unsur olarak kültürümüze yerleşmiş, savaş teknolojilerinin gelişmesi nedeniyle fiziksel gücün savaşlarda belirleyici unsur olmaktan çıkmasıyla ya da Batılılaşma hareketlerinden sonra bile unutulmamıştır. Günümüzde hala Anadolu'nun çeşitli yerlerinde güreş turnuvaları düzenlenmektedir.

Cündilik

İnsanlık tarihinde tartışılmaz bir öneme sahip olan atın Türkler tarafından MÖ. 6. yy. larda evcilleştirildiği çeşitli tarih bilimcileri tarafından yazılmıştır.⁴ Türkler, at ile beraber oluşan fırsatlar ve avantajlar ile iki bin yıl dünyaya hâkim olmuşlar ve yeryüzünde adaleti temsil etmişlerdir.⁵ Hem ulaşımda hem savaşta kullanılan at; Osmanlı'da savaş zamanı önemli bir vasıta, barış zamanı ise eğlence ve spor aracı olarak iş görmüştür. Bu doğrultuda Osmanlı'da at yarışları düzenlenerek bu yarışlarda eğer üzerinde ayakta durma gibi çeşitli gösteriler de yapılagelmiştir. At yarışları zaman zaman bahislerin yapıldığı ve İslamiyet'in yasakladığı gösterişlerin yapıldığı yerler olmuştur. Devlet bu hususta denetimler yapmıştır. Örnek olarak Beyrut'ta at yarışları düzenleyen ve büyük paralar kaybedilmesine sebep olan Cercle d'Orient Cemiyeti hakkında soruşturma açılmıştır.⁶

³ Zorba, "Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Spor", 723 (s.)

⁴ Fatih Murathan ve Mustafa Koç ve Mehmet Kartal ve Talha Murathan, "Osmanlı Devleti'nde Binicilik" *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 31, Mart 2019, 770 (s.)

⁵ Murathan ve Koç ve Kartal ve Murathan, "Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi", 770 (s.)

⁶ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Spor* (İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2018). 27 (s.)

Okçuluk

Güreş ve cündilik gibi okçuluk da eski Türklerden gelmiş bir spordur. Savaş talimi olarak görülen okçuluk savaş dışında da askerleri zinde tutmak, halk arasında eğlence ve gösteri olması amacıyla yapılmış bir spordur. Osmanlı'da okçuluk tekkeleri de yapılmış ve bu tekkeler ok talimi yapılabilecek alanlar olmuştur. Tekkelerde büyük yarışmalar düzenlenir; bu yarışmalara katılmak isteyenlere tekkelerde yeme, içme, barınma gibi hizmetler sunulurdu. Okçuluğun sporlaşmasında tekkelerde düzenlenen yarışmaların ve hizmetlerin büyük önemi olduğunu görmek oldukça rahattır.

İslami gelenek de okçuluk üzerinde etkili olmuştur. Yücel (1999: 14) ilk bakışta sadece eğlence ve askeri talim gibi görünen atışlarda, aslında belli töre ve prensiplere sıkıca bağlılıktan doğan ciddi ve disiplinli bir havanın hâkim olduğunun altını çizerken, bunda inanç hayatının da büyük rol oynadığına dikkat çekmektedir.⁷ Nitekim ok meydanları mescit gibi kutsal sayılırdı, abdestsiz veya içkili girilmesi yasaktı. Fetihten sonra Fatih Sultan Mehmed'in emriyle Ok Meydanı'nın yapılması, hiçbir masraftan kaçınılmamasını ve meydana yapılacak en ufak tecavüzün bile cezasız kalmamasını emretmesi, üstüne üstlük bu göreve hocası Akşemseddin'i getirmesi de okçuluğa padişahlar tarafından atfedilen önemi de göstermektedir. Üstelik okçuluk faaliyetleri bir dönemle sınırlı kalmamış, 2. Abdülhamit dönemine kadar devam etmiştir.

Cirit

Atlar, Orta Asya'dan beri Türkler için savaş ve ulaşım aracı olarak hizmet etmiştir. Cirit sporu at üzerinde yapılan ve fiziksel olarak güçlü ve zinde olmayı gerektiren bir spordur. Cirit yalnızca cündinin fiziksel gücüne dayanmamış aynı zamanda atın fiziksel olarak zinde olması da belirleyici unsur olmuştur. Yani cirit asker için savaş eğitimi olarak görülürken aynı zamanda at için de savaş eğitimi olmuştur. At üzerinde giderken ciridi cündiye atmak gerekir, ata gelirse atıcı diskalifiye olur. Atlı ciritte hiçbir spor müsabakasında bulunmayan rakibi bağışlama şeklinde bir davranış vardır. Bu yönüyle spor ve erdemin birlikte anıldığı asil bir

⁷ Ahmet Atalay ve Abdullah Akbulut, "Türk Spor Kültürünün Eşsiz Örneği: Okçular Tekkesi," *Karadeniz*, Yıl 5 Sayı 18, 148 (s.)

yapıya sahiptir.⁸ Lakin bu her zaman böyle kalmamış, cündiler zaman zaman ciridin spor olduğunu unutup attıkları ciritlerle birbirlerini ciddi şekilde yaralamışlar, daha da ötesi ölümlere sebep olmuşlardır. 2 Kasım 1816'da 2. Mahmud döneminde Çırağan Yalısı'nda düzenlenen bir cirit oyununda Çopur Hasan Ağa'nın rakibi olan Şuayip Ağa'ya kin beselemesine ve oyun dışında pusu kurup ölümüne sebep oldu. Bu duruma çok üzülen 2. Mahmud bir daha cirit oynatmadı ve 1826'da tamamen kaldırıldı.

Ahilik Teşkilatında Beden Gücü ve Sporun Rolü

Ahilik teşkilatı Selçuklu ve Osmanlı'da kritik rollerde bulunmuşlardır. Fethedilen yerlerin İslam'a ısındırılmasında büyük rol oynamış, düşman saldırılarına karşı hazırlıklı olmak için askerî açıdan teşkilatlanmışlar, gerektiği zaman savaşımlara katılmışlardır. Bu sebepten ötürü Ahilik teşkilatı da savaş eğitimi olarak sayılan güreş, okçuluk gibi sporlarla ilgilenmişlerdir. Ayrıca hadislere büyük önem atfeden Ahiler spor yapmakla ilgili hadisler doğrultusunda sporla ilgilenmişlerdir.

1.2 Etkileri

Asker Etkileri

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi Osmanlı Klasik döneminde halihazırda görülen sporlar Orta Asya'ya dayanmaktaydı. Orta Asya'ya dayanan bu sporların ortaya çıkış sebebi göçebe yaşamın getirdiği savaşı sürekli hazır olma durumuydu. Aynı şekilde Osmanlı'da da okçuluk, cündilik, güreş gibi sporlar askeri eğitim olarak görülüyordu. Askeri eğitim sadece insanla sınırlı kalmayıp atlı sporlarda atların da zinde kalmaları için vesile oluyordu. Gerek insan gerek de at için yapılan bu sportif faaliyetler savaş zamanı kondisyon ve güç açısından ordunun büyük bir avantaj sağlamasına yarıyordu.

Toplumsal ve Ekonomik Etkileri

Savaş durumu olmadığı zaman da askerler ve atlar boş bırakılmak istenmezdi dolayısıyla gerek tekkeler olsun gerekse şenlikler ve turnuvalarla fiziksel gücün korunması sağlanırdı. Yapılan panayır, turnuva ve şenlikler hem halkın günlük hayatın getirdiği bıkkınlıktan kaçmalarına vesile olur, stres atmalarına yardımcı olur, sıradan halkın da fiziksel olarak bir nebze de olsa zinde olmalarını sağlardı hem de esnafın

⁸ Murathan ve Koç ve Kartal ve Murathan, "Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi", 777 (s.)

ve dışarıdan genel tüccarların satış yapmalarına vesile olur, ekonomiye katkıda bulunurdu.

Kültürel Etkileri

Osmanlı da Selçuklu gibi Oğuz töresine bağlı kalarak yaşamışlar, törenin getirdiği uygulamaları günlük hayatta uygulamışlardır. İyi okçuluk ve güreş yapanlarla pehlivan denilmiştir. Osmanlı'da ise pehlivanlık kavramı güreşçileri kapsayan bir kavram olarak daralmış ve Selçukluların etkisiyle kahramanlıkla özdeşleşen bir kavram olagelmıştır. Bu açıdan pehlivanlık kavramını tam olarak birbirlerini tutmasalar da Hristiyanlıktaki şövalyelik kavramıyla kıyaslamak mümkündür. Pehlivanlık kavramından uzaklaşacak olursak gerek İslamiyet'in getirdiği gerek törenin getirdiği spor kültürü Osmanlı'da kültürün bir parçası haline gelmiş, Osmanlı'nın sonraki dönemlerinde de etkisini kaybetse de tamamen kaybolmamış hatta günümüzde bile hala icra edilmektedirler. Çalışmamızın sonraki bölümlerinde de sporun kültürel unsur haline gelmesinin getirilerine değineceğiz.

2 Klasik Sonrası Dönem (17. yy.-18. yy.)

2.1 Spor Anlayışı ve Türleri

Spor Anlayışı

Osmanlı'da klasik sonrası dönemde geleneksel sporların devamı görülmektedir. Lakin spora olan bakış açısı ve ne amaçla yapıldığı gibi hususlarda değişimler gözlemlenmektedir. Batı'yla kültürel etkileşimler içerisine giren Osmanlı'nın farklı yollar aramaya başlaması ve yüzünü Tanzimat Fermanı'ndan sonrasında olduğu kadar olmasa da Batı'ya dönmeye başlaması, geleneksel sporların yoğunluğunun azalmasına ve değişmesine sebebiyet vermiştir. Gelişen savaş teknolojileriyle birlikte askeriyede fiziksel gücün öneminin azalması, ok ve kılıç gibi silahların yerine tüfek kullanımının yaygınlaşması, klasik dönemde oldukça büyük bir rol oynayan sporun askeri eğitim tarafının geri planda kalmasına sebep olmuştur. Bu askerlerin tekkelerde talim yapmasını azaltmıştır. Geleneksel sporların askeri açıdan öneminin azalmasıyla birlikte geleneksel sporlar spor olarak ön plana çıkmış, tekkelerinde okçuluk ve atıcılık gibi disiplinlerin sporlaşmasında büyük etkiye sahip olmuştur.

Spora olan bakışın değişmesiyle birlikte halk arasında spor uygulamaları da değişiklik göstermiştir. Etkinliklerde ve şenliklerde darp vurma, kabak oyunu ve menzil atışı gibi müsabakalar eğlenceler düzenlenmiş, padişahların özel günlerinde bu tarzda etkinlikler düzenlenmiştir. Bu da gösterir ki bu disiplinlerin askerî açıdan önemini kaybedip sporlaşmasıyla birlikte gösterilerde eğlencelerde boy göstermeye başlamışlardır.

Güreş

Klasik dönemde beden gücüne dayalı savaşımlara her daim hazırlıklı olmak amacıyla askerler savaşta değilken güreş sporuyla meşgul olurlardı. Aynı doğrultuda yeniçeriler güreş tekkelerine yazılır, çeşitli müsabakalarda güreşirlerdi. Klasik sonrası döneme gelindiğinde ise tüfeğin yaygınlaşması gibi askeri teknolojilerin gelişmesiyle fiziksel güce olan ihtiyaç azalmış dolayısıyla güreş askerî açıdan önemini kaybetmiştir. Asker açıdan önemini kaybetmesiyle spor olarak ön plana çıkma fırsatı bulmuş, müsabakalar ve etkinliklerde baş göstermiştir. Yapılan müsabakaları izleyen halk için de eğlence kaynağı olmuştur.

Cündilik

Cündilik güreş gibi askeri teknolojilerin gelişmesiyle öneminin bir kısmını kaybetmiş ancak savaşlardaki yerini tamamen kaybetmeyen atlar cündiliğin askerî açıdan önemli bir unsur olarak kalarak kendi durumunu korumuştur. Klasik dönemde görüldüğü gibi atları ve cündileri zinde tutmak için yapılmaya devam edilmiştir. Ancak yoğunluğunda azalma görülen cündilik de askeri bağlamdan çıkıp bir spor olarak kendini göstermeye başlamış, klasik döneme kıyasla gösteri ve etkinliklerde ön plana çıkmıştır. Ön plana çıkmasıyla birlikte at yarışları gibi şer'i hukuka aykırı etkinliklerde de artış görülmüş, devlet zaman zaman cemiyetlere soruşturmalar açmıştır.

Okçuluk

Teknolojik gelişmelerden ötürü diğer geleneksel sporlar gibi okçuluk da ok ve yayın yerini tüfeğin almasıyla birlikte askeri önemini kaybetmiş ve spor olarak icra edilmesiyle kendini göstermeye başlamıştır. Tekkelerde eğitimler verilmiş ve çeşitli etkinlik ve müsabakalar düzenlenmiştir. Ok meydanlarında da tıpkı tekkelerde

görüldüğü gibi çeşitli etkinlikler yapılagelmiştir. Buta atma, menzil atışı yarışması, darb vurma ve kabak oyunu gibi oyunlar gösterilerde halk eğlencesi olarak uygulanmışlardır. Ok meydanlarında menzil atışları müsabakaları yapılmıştır.

Cirit

Cündilik gibi askeri teknolojilerin gelişmesinden çok etkilenmeyen cirit oyunu klasik dönemdeki gibi devam etmiş ve oldukça etkilenmemiştir. Spor ve müsabakalarda kendini göstermiş, kabak oyunu gibi çeşitli oyunlarla sergilenmiştir.

2.2 Etkileri

Askeri Etkileri

Askeri teknolojilerin gelişmesiyle beraber geleneksel sporlarda askeri eğitim açısından azalma görülmektedir. Bunun sebebi geleneksel sporların kökenlerinin Orta Asya kültüründeki bu sporların her daim savaşa hazır olmak maksadıyla yapılmasıdır. Askerî açıdan geleneksel sporlar önemini kaybetmeye başlayınca kendilerini eğlence ve gösterilerde göstermeye başlamışlardır. Dolayısıyla atlı sporlar dışındaki sporların askerî açıdan pek önemi olmamıştır.

Toplumsal Etkileri

Geleneksel sporların gösteri ve müsabakalarla ön plana çıkmasıyla beraber sporlar daha çok halk eğlencesi rolü oynamaya başlamıştır. Gerek güreşler gerek kabak oyunları veyahut da at yarışları gibi sporların müsabaka olarak öne çıkması sporların ciddi disiplinler olarak yapılmasına, aynı zamanda halk için eğlence unsuru olmasına yaramıştır. Ancak sporların askeri eğitim tarafının kaybolması bireylerin fiziksel gücünde düşüşe sebep olmuştur.

Kültürel Etkileri

Geleneksel sporların binlerce yıllık geçmişe sahip olmasından ötürü askerî açıdan önemini kaybetmesi bunların yok olmasına sebep olmamıştır. Sporların askeri eğitim tarafının azalması ve tam bir spor yönelimine girilmesi de geleneksel sporların halk nazarında kültüre yerleşmiş bir unsur olmasına sebep olmuştur. Geleneksel sporlar topluma yerleşmiş, Kırkpınar güreş müsabakaları gibi etkinlikler hala günümüzde yapılmaktadır.

3 Modernleşme Dönemi (19. yy.-20. yy. başı)

3.1 Spor Anlayışı ve Türleri

Spor Anlayışı

Güç kaybetmeye başlayan Osmanlı, Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali ile modernleşmeye başlayan Batılı devletlere yüzünü dönerek yeniden güç kazanmayı amaçlamıştır. Sultan Abdülmecid tarafından 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Parkı'nda ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla birlikte batılılaşma hareketleri yüksek hız kazanmıştır. Osmanlı'da Batılılaşma anlamında gerçekleştirilen reformları incelediğimizde bunların çoğunun askeri alanda gerçekleştiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde yaşanan askeri ve siyasi mağlubiyetler ve iktisadi krizler son dönemlere kadar, Osmanlı reformcularının sadece askeri reformlarla ilgilenmelerine sebep olmuş bu durum onların toplumun diğer alanları ile ilgilenmelerine engel olmuştur.⁹ Batılılaşma hareketlerinin hız kazanmasıyla Batı'dan gelen modern spor, ilk olarak askeri okullarda jimnastik dersi olarak görülmüştür. İlk getirilen dersin jimnastik olmasının sebebi ise Batı'dan getirilen hocaların jimnastik alanında uzman olmasından kaynaklıydı. Zamanla diğer okulların ders programlarına da jimnastik dersleri eklenmiştir.

Batı'dan gelen sporlar jimnastikle sınırlı kalmamış zamanla futbol, basketbol, voleybol, bisiklet, boks, tenis gibi sporlarda zamanla Osmanlı içerisinde kendisine yer edinmiştir. Ayrıca Batılı sporlar sadece okulların ders programlarıyla sınırlı kalmamış, nitekim halk jimnastiği benimsememiş, Osmanlı'da yaşayan azınlıkların ve yurtdışından gelen ailelerin gayretleri ve Türklerin onlardan etkilenmesiyle gençlerin daha rahat benimsemeye başladığı spor futbol olmuştur. Zamanla diğer sporları da benimsemeye başlayan Müslüman Türklerin dönemin baskıcı rejimi dolayısıyla kulüp kurmaları mümkün olmamıştır. Çünkü 2. Abdulhamit gençlerin herhangi bir şekilde toplanmasını, örgütlenmesini yasaklamıştı. Bu sebeple ilk kulüpler İngiliz ve Rumlar tarafından kurulmuştur. 2. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber oluşan özgür ortamda kulüpler ilk defa ortaya çıkmaya başlamıştır. Sporun yaygınlaştırılması çabaları kulüplerle sınırlı kalmamış spor gündemleri gazete ve dergilerde de yer edinmiştir.

⁹ Veli Çelik ve Nefise Bulgu, "Geç Osmanlı Döneminde Batılılaşma Ekseninde Beden Eğitimi ve Spor," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 / 2010, 140 (s.)

İleriki senelerde 2. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber gelen özgür ortamla beraber Osmanlı, Selim Sırrı Tarcan önderliğinde olimpiyatlarda baş göstermeye başlamıştır.

Jimnastik

Jimnastik Osmanlı'da Batılı anlamda görülen ilk spordur. Jimnastik ilk olarak Mekteb-i Harbiye'nin müfredatına eklenmiş, M. Martin getirtilerek çalışmalara devam edilmiştir. Jimnastiğin askeri okulların müfredatına eklenmesiyle etkili subay yetiştirmek amaçlanmıştır. Ancak spor halk tarafından cambazlık ve hokkabazlık gibi görüldüğü için benimsenmemiştir.

Futbol

Osmanlı'ya ilk giren sporun jimnastik olmasına rağmen halk dönemin yargılarından dolayı jimnastiğe rağbet göstermemiş, jimnastik ders programlarından öteye geçememiştir. Ancak Türklerin, İngiliz ve Rumlardan gördükleri futbol sporu halk tarafından benimsenmiş ve hızla yaygınlaşmıştır. Her ne kadar o dönemde devlet tarafından kalabalık halde oynanmasından dolayı ilk zamanlar düzeni bozacak toplu bir eylem gibi görülüp yasaklansa da halk futboldan uzaklaşmamıştır.¹⁰

Futbolda kulüpleşme faaliyetleri ilk olarak İngiliz ve Rumlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Türk gençlerin kulüp kurmaları gençlerin toplu yaptığı faaliyetler rejimine tehdit olma ihtimalinden ötürü 2. Abdulhamit tarafından yasaklanmıştır. Bu dönemde Black Stocking Football Club olarak Kadıköy'de bir kulüp kurulmuş ve tarihe Türklerin kurduğu ilk spor kulübü olarak geçmiştir. Ancak kulüp ilk maçta baskına uğramış ve ağır şekilde cezalandırılmıştır. Yine İstibdat döneminde Beşiktaş Basiret Jimnastik Kulübü adında Osman Paşa'nın çocukları ve arkadaşları tarafından bir kulüp kurulmuştur. Bu durum padişaha bildirilince Seryaveri Mehmet Paşa aracılığıyla iş tatlıya bağlanmış, padişah fermanıyla faaliyetlere izin verilmişti. Bu durumla beraber 1905'te Mekteb-i Sultani öğrencileri tarafından Galatasaray spor kulübü kurulmuş, Galatasaray'dan 2 yıl sonra da Fenerbahçe spor kulübü kurulmuştur. 2. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber oluşan özgür ortamda kulüpleşme faaliyetleri daha rahat gelişme ortamı bulmuştur. Ayrıca işgal yıllarında Beşiktaş,

¹⁰ Merve Maral, "Osmanlı Devleti'nde Modern Spor Süreci," *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 22 (2024), 325 (s.)

Galatasaray ve Fenerbahçe kulüpleri işgalci kuvvetlerle futbol maçları yapmış, Kurtuluş Savaşı'nda da kuvayı milliye güçlerine destekte bulunmuştur.

Basketbol

Günümüzde en çok hayran kitlesine sahip olan sporlardan biri olan basketbol; Türklerde daha geç dönemlerde oynanmaya başlamıştır. İlk olarak 1904 yılında Robert Koleji öğrencileri tarafından oynanmış, 1911'de Mekteb-i Sultani'de öğretmen olan Ahmet Robenson yaygınlaştırmaya dair bir girişimde bulunmuş ama başarılı olamamıştır. Kulüp olarak da ilk olarak 1913'te Fenerbahçe Spor Kulübü'nde görülmüştür.

Voleybol

Voleybol, Osmanlı Devleti'nde YMCA'nın temsilcisi Helmut Braun'un 1919'da okullarda voleybol maçı yaptırmasıyla yaygınlık kazanmıştır ancak ilk dönemlerde bir kulüp bünyesinde yer almamış, okullarda maç şeklinde görülmüştür.¹¹

Bisiklet

Bisiklet ilk olarak 19. yy. ortalarında kullanılmaya başlamıştır. Osmanlı'ya girmesi ise 1894 yılında Amerikalı Thomas İstefanis'in bisikletle İstanbul'a, oradan da İzmit, Ankara, Yozgat ve Sivas'a seyahat etmesiyle olmuştur. Hatta bu hadise 517 numaralı 31 Ağustos 1885 tarihli Tarik gazetesinin 2. sayfasında şu şekilde anlatılmıştır:

“Mösyö Thomas İstefanis namında bir Amerikalı'nın velosped ile seyahat ve Dersaade'te muvasalatla buradan dahi hareket ettiğini yazmış idik. Ankara'dan yazıldığına göre muma-ileyh İzmit'ten beş günde şehri mezkura muvasalat ve Vali Paşa hazretleri ile memurin-i vilayet ve binlerce ahali merkumun hareketini temaşa etmişler ve merkum kendisine yapılan rica-yı mahsus üzerine üç defa şose üzerinde velosped ile yürüyüp bin iki yüz yarda mesafeyi iki dakika ve on dört saniyede kat etmiştir. Merkum bilahare Vali Paşa hazretleri ile memurin-i vilayetten veda edip

¹¹ Maral, “Osmanlı Devleti'nde Modern Spor Süreci,” 325 (s.)

Yozgat'a muteveccih-i azimet olmuş oradan dahi Sivas'a azimet etmiştir."¹² Ayrıca Osmanlı sokaklarında bisiklet gibi garip ve alışılmadık bir şey görülmesi oldukça merak uyandırmış ve hızlıca yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Bisikletin kullanımı halkla sınırlı kalmamış, 2. Abdulhamit döneminde Amerika ordusunun bisiklet kullanıyor olmasının padişahın kulağına gitmesiyle birlikte açılan araştırmalar sonucunda jandarmaların kullanması amacıyla 1915'te bisiklet satın alınmıştır.¹⁴ Ayrıca posta teşkilatında hızlı dağıtım yapılması amacıyla bisiklet kullanıldığı bilinmektedir.

Golf

Golf ilk başta golf sahası bulunmamasından kaynaklı olarak yaygınlık gösterememiş bir spordur. 12 çukurlu olarak Okmeydanı civarında açılan "Constantinapole Golf Club" 1911 yılında adını "Bosphorus Golf Club" olarak değiştirmiştir. Nitekim bu kulüp Avrupa'nın en eski dördüncü kulübü olmuştur. Bebek civarında 9 çukurlu olarak faaliyetini sürdüren bu yeni kulüp de 1920'ye kadar varlığını korumuş¹⁵ ve Sonrasında 1911'de Boğaziçi Golf Kulübü kurulmuştur.

Tenis

Tenis modernleşme döneminde İngilizlerin etkisiyle Osmanlı'ya girmiştir. Moda ve Bebek dolaylarında yapılan kortlarda aileler arası müsabakalar şeklinde

¹² Ülkü Yancı, "Osmanlı'nın Bisikletle Tanışması ve Osmanlı'da Bisikletin Kullanım Alanları," Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran 2020, Yıl 10, Sayı 1, 8 (s.)

¹³ <https://www.k24kitap.org/1890ların-sonunda-velosipet-ile-bursaya-bir-gezi-3720>

¹⁴ Yancı, "Osmanlı'nın Bisikletle Tanışması ve Osmanlı'da Bisikletin Kullanım Alanları," 13 (s.)

¹⁵ "Osmanlı'nın golf kulübü de varmış!", <https://www.tarihistan.org/osmanli-nin-golf-kulubu-de-varmis/3014/>

başlayan tenis, daha sonra Tokatlıyan Otelı'nın Tarabya'daki yazlığının bahçesinde kurulan profesyonel kortta oynanmaya başladı.¹⁶ Kadıköy, Bebek, Osmanbey ve Taksim kulüplerinin ve 1914 yılında Fenerbahçe tenis kulübünün kurulmasıyla sporun gelişmesi hız kazanmış lakin işgal yıllarının siyasi gölgesi altında kalmıştır. Yeniden faaliyet göstermeye başlaması ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonrasına denk gelmektedir.

Boks

Boks, Türkiye'de 20. yüzyılın başlarında bireysel faaliyetlerle başlamıştır. İstanbul'un işgali yıllarında yabancı askerlerin yaptıkları karşılaşmalar boksun tanınması ve hızla yayılmasını sağlamıştır.¹⁷ Beyoğlu'nda yabancı askerler ve Türkler arasında yapılan mücadeleler milli bir savaş olarak algılanmaktaydı.¹⁸

Eskrim

Tarih boyunca binlerce yıldır kılıç sporlarıyla ilgilenen Türkler, Tanzimat Fermanı doğrultusunda askeri okulların müfredatına eklenmesiyle eskrimle tanışmışlardır.¹⁹ 1869'da rüştiyelerde, 1901 yılında Harbiye Mektebi'nde eskrim dersleri verilmeye başlanmıştır. 1903 yılında, İtalyan elçiliği kanalı ile Sultan Abdülhamid'den alınan özel bir izinle, padişahın huzurunda İtalyan subaylarıyla ilk karşılaşma yapıldı.²⁰

Kürek

1579 yılında 3. Murad 25 tekne ile yapılmış bir kürek yarışı düzenlemiştir. Modern anlamda ise ilk kürek Japonya'ya giderken uğradıkları Singapur'da kürek yarışı gören Türkler, katılmış ve birincilik kazanmışlar. Osmanlı'da yapılan ilk resmi kürek yarışması ise 7 Eylül 1913 tarihine tekabül etmektedir. Donanma-i Osman-i Muavenet-i Milliye Cemiyeti tarafından düzenlenmiştir. Bu yarışmadan sonra Beşiktaş Basiret Jimnastik ve Fenerbahçe kulüpleri tarafından kürek takımları kurulmuştur.

¹⁶“İstanbul'un Spor Tarihi ve Mekanları”, <https://istanbultarihi.ist/139-istanbulun-spor-tarihi-ve-mekanlari>

¹⁷ “Türk Boks Tarihi,” <https://www.turkboks.gov.tr/turk-boks-tarihi/>

¹⁸ Maral, “Osmanlı Devleti'nde Modern Spor Süreci,” 326 (s.)

¹⁹ <https://www.eskrim.org.tr/turkiye-de-eskrim-33.html> (kaynakça)

²⁰ Karşılaşmada Türk tarafını temsil eden Ömer Lütfü ve Refik Bey'lerin galip olmasıyla birlikte 2. Abdulhamit oldukça memnun kalmış, eskrim derslerinin Harp Okulları'nda yeniden yapılmasına izin vermiştir.

Yüzme

Batı'dan getirilen jimnastik hocalarında Monsieur Moiroux Mekteb-i Sultani'de jimnastiğin yanında yüzme dersleri de vermiştir. Ayrıca Batılılaşmanın etkisiyle sayılarında artış gösteren deniz hamamlarının halk tarafından benimsenmesi de Osmanlı'da yüzme kültürünün benimsenmesinde etkili olmuştur. Spor müsabakası olarak da yüzme, Galatasaray Kulübü tarafında 1923'te Büyükkada'da düzenlenmiştir.

3.2 Etkileri

Askeri Etkiler

Tanzimat sonrası Batı'dan gelen sporlar Osmanlı'da çeşitli şekillerde ve zamanlarda tanınmış ve popülerleşmiştir. Devlet, problemleri öncelikle askeriyede gördüğü ve reformları bu alanda yoğunlaştırdığı için Batılı sporlar da ilk olarak askeri okullarda görülmüştür. Müfredata jimnastik ve eskrim gibi sporların eklenmesiyle ve bu bağlamda Batılı hocaların getirilmesiyle fiziksel açıdan kabiliyetli ve disiplinli subaylar yetiştirmek amaçlanmıştır. Ayrıca basketbolun askeri okullarda uygulanmaya konmasına ilişkin teşebbüsler başarısız olsa da askeriyede öğrencilere spor üzerinden disiplin vermek amaçlanmıştır. Bu, klasik dönemde yeniçerilerin tekkelerde sporlarla meşgul olmasıyla kıyaslanabilir. Tıpkı tekkelerde kalan yeniçeriler gibi askeriye öğrencileri de sporla uğraşmanın tabi sonucu olarak hem fiziksel kabiliyet kazanmışlar hem de disiplinli bir sporla uğraşarak disiplin kazanmışlardır.

Toplumsal Etkileri

Askeri okullardan halka yayılmaya başlayan Batılı sporlardan kimileri halk tarafından büyük rağbet görmüş, büyük ilgiyle benimsenmişlerdir. Mesela jimnastik halk tarafından yargılanmış ancak futbol özellikle gençler tarafında benimsenmiş ve hatta yasak olmasına rağmen İstibdat döneminde kulüp kurma teşebbüsleri olmuştur. Öte yandan bisiklet gibi görüldüğü zaman garipsenecek şekilde dikkat çeken sporlar da merak edilmesi üzerine halk tarafından benimsenmiştir.

Bütün bu sporların halk tarafından benimsenmesiyle birlikte, ilk zamanlarda sadece İngiliz ve Rumlar gibi yabancı uyruklu grupların kurduğu kulüpler olsa da ilerleyen dönemlerde özellikle 2. Meşrutiyetin ilanı ile beraber Türkler özgür bir ortama sahip olmuş; kulüpleşme faaliyetleri oldukça hız kazanmıştır. Müsabakaların yeni kulüplerle birlikte artmasıyla beraber belirli kurallar koyulmasına, müsabakaların

bir otorite tarafından yönetilmesi başka bir deyişle federalleşme ihtiyacı doğmuştur. Bu konuda ilk girişimin 1903 yılında kurulan İstanbul Futbol Birliği olduğu görülmektedir. Birlik 1910 yılında kapatılmış, yerine İstanbul Kulüpler Ligi kurulmuştur. Ancak bu örgütler amatör oluşumlardır. İlk yönetsel örgütlenme çabaları ise Cumhuriyet Dönemi'ne rastlamaktadır.

Sporun toplumsal olarak benimsenmesi ve örgütlenmesi ayrıca halk dayanışmasını arttırmıştır.

Kültürel Etkileri

Batılı sporların halk tarafından tanınip, sevilip, örgütlenmesiyle birlikte başlayan kulüpleşme süreci halkın sporlar üzerinden Batılı adet ve uygulamalarını benimsemelerini kolaylaştırmıştır. Batılı yaşam tarzına açık olmaları yapılan reformların halk tarafından benimsenmesine kolaylık sağlamıştır.

Siyasi Etkileri

Sporun Osmanlı'nın Batılılaşmasında aracı olmasıyla birlikte Batılı devletlerle olan ilişkilerin güçlendirilmesine fırsat bulunmuştur. Bu doğrultuda çeşitli olimpiyatlarda Batılı devletlerle irtibatlar kurulmuş, ilişkiler güçlendirilmiştir.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine bakıldığında sporların farklı işlevlere sahip olduğunu ve insanların spor algısının farklı olduğu görülür. Bu farklılaşmaların dönemin sosyal, kültürel ve siyasi faktörlerinden kaynaklandığının söylenmesiyle isabetli bir çıkarımda bulunulmuş olunur.

Klasik döneme bakıldığında yapılan güreş, okçuluk, cündilik ve cirit gibi sporların savaşla ilişkisinin olduğunu görülmektedir. Fiziksel güce dayanan bu sporlar askerlerin askeri talim olarak bu sporlarla uğraşmasına vesile olmuştur. Fakat sadece askerlerin uğraştığı şeyler olarak kalmamış bu doğrultuda tekkeler kurulmuş, halktan insanların rahatça kayıt olup eğitim alabileceği yerler olmuştur. Yani spor, askeri yönü baskın olmasına rağmen sadece askeri amaçlarla icra edilmemiş; binlerce yıllık bir geçmişe sahip olduğu için halk tarafından da rağbet görmüştür.

Klasik sonrası dönemde ise savaş teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte klasik dönemde askeri amaçla yapılan sporlar, askeri önemini yitirmişler dolayısıyla askeri

eğitim olarak yapılmamaya başlanmıştır. Bu dönemde sporun askeri tarafının arka planda kalmasıyla birlikte disiplin olarak ön plana çıkma fırsatı bulmuş, bu dönemde müsabakalar artış göstermiş, halk eğlencesi olarak da çeşitli oyunlar olarak kendini göstermiş, kültürel bir unsur olarak devam etmiştir.

Tanzimat Fermanı'yla başlayan modernleşme döneminde ise her alanda olduğu gibi spor alanında da Batılılaşma hareketleri yapılmış ancak devlet gözünde sorunların kaynağının askeri güçsüzlük olması hasebiyle Osmanlı'nın son yıllarına kadar reform hareketleri askeri reformlarla sınırlı kalmıştır. Reformların askeri alanda yoğunlaşmasından ötürü spor alanında da yenilik hareketleri askeri okullarda beden eğitimi dersleri verilmesiyle ve Batılı hocaların getirilmesiyle başlamıştır. İlerleyen zamanlarda halkın özellikle futbol olmak üzere Batı'dan gelen sporlara ilgi duymasıyla birlikte kulüpleşme hareketleri başlamıştır. Kulüpleşme hareketlerinin artmasıyla birlikte çeşitli federasyon kurma girişimlerinde bulunmuş, daha da önemlisi çeşitli olimpiyatlarda Osmanlı yer edinmeye başlamıştır. Olimpiyatlarda Batılı devletlerle diplomatik ilişkiler kurma şansı elde etmişlerdir. Ayrıca Batılı sporların halk tarafından büyük ilgiyle karşılanması, reformların benimsenmesini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Lakin ne olursa olsun spor, gerek batılılaşma hareketleri gerek kültürel unsur olması sayesinde olsun günümüze kadar aktarılan bir miras olmayı başarmıştır.

Bibliyografya

1. Dalkıran, Ahmet ve Bekir Okka. "Ancestor Sport Wrestling and Its Reflections to Anatolian Turkish Painting." *Art and Interpretation*. 44 (2024): 2–12.
2. Gölbaşı, Haydar. "Osmanlı Devleti'nde Spor Tekkeleri." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 15, Temmuz 2018: 41-53.
3. Akın Zorba, Hatice. "Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Spor." *International Journal of Science Culture and Sport*. (Special Issue July 2014): 721–732. <https://doi.org/10.14486/IJSCS142>.
4. Çelikbaş, Onur. "Osmanlı Devleti'nde Basketbol." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 13, no. 71 (Ekim 2020): 923–933. <https://doi.org/10.17719/jisr.2020.3781>.
5. Özdemir, Murat. "Türk Kültüründe Pehlivanlık Kavramı." *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. (ASEAD) 5, no. 12 (2018): 558–564. <http://www.asead.com>.
6. Sancaklı, Saffet. "Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi." *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Bahar 2010/ 1(1) 1-28.
7. Murathan, Koç, Kartal, Murathan. "Osmanlı Devleti'nde Binicilik." *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Yıl: 11, Sayı: 31, Mart 2019, 769-807.
8. Bayazit, Âdem ve Emre Boz. *Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Yenileşme Hareketlerinin Türk Spor Kültürüne Etkileri "Tanzimattan Cumhuriyete Spor."* *International Journal of Cultural and Social Studies*. December, 2017, 3: 211-228.
9. Atalay, Ahmet ve Abdullah Kürşad Akbulut. "Türk Spor Kültürünün Eşsiz Örneği: Okçular Tekkesi." *Karadeniz (Black Sea-Черное Море)* 5, no. 18 (2009): 144–154.
10. Turgut, Faruk ve Ali Serdar Yücel. "Bisiklet Sporunun Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'de Bisiklet Sportu." *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, no. 51 (2020): 256–270. <https://doi.org/10.29228/ASOS.42145>.
11. Şimşek, Onur. "Devlet Belgelerinde Osmanlı Döneminde Spor." *History Studies* 12, no. 3 (2020): 1497–1513. <https://doi.org/10.9737/hist.2020.885>.
12. Maral, Merve Burcu. "Osmanlı Devleti'nde Modern Spor Süreci." *Kültür Araştırmaları Dergisi* 22 (2024): 319–329. <https://doi.org/10.46250/kulturder.1514676>.

13. Çelik, Veli Onur ve Nefise Bulgu. “Geç Osmanlı Döneminde Batılılaşma Ekseninde Beden Eğitimi ve Spor.” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24 (2010): 137–147.
14. Türkiye Boks Federasyonu. “Türk Boks Tarihi.” *Türkiye Boks Federasyonu Resmî Web Sitesi*. Erişim tarihi: 29 Ağustos 2025. <https://www.turkboks.gov.tr/turk-boks-tarihi/>.
15. Türkiye Eskrim Federasyonu. “Türkiye’de Eskrim.” *Türkiye Eskrim Federasyonu Resmî Web Sitesi*. Erişim tarihi: 29 Ağustos 2025. <https://www.eskrim.org.tr/turkiye-de-eskrim-33.html>.
16. Tarihistan (Tarih Stratejik Araştırmalar Merkezi). “Osmanlı’nın golf kulübü de varmış!” *Tarihistan*. 20 Aralık 2011. Erişim tarihi: 29 Ağustos 2025. <https://www.tarihistan.org/osmanli-nin-golf-kulubu-de-varmis/3014/>.
17. İSAM ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. (yay.). “İstanbul’un Spor Tarihi ve Mekânları.” *Antikçağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (web sitesi). Erişim tarihi: 29 Ağustos 2025. <https://istanbultarihi.ist/139-istanbulun-spor-tarihi-ve-mekanlari>.